

มิติการประยุกต์ใช้ภาวะผู้นำเชิงพุทธในการเสริมสร้างศักยภาพทางบริหารงานของ
ผู้บริหารองค์กร: การสะท้อนมุมมองจากการทบทวนวรรณกรรม
Dimensions of The Buddhist Leadership Application for Empowering
Organization Management of Executives:
A Reflection on The Literature Review Perspectives

พระมหาโชตนิพิฐุพนธ์ สุทธิจิตโต (ผลเจริญ)
ธนรัฐ สะอาดเอี่ยม
วิทยาเขตสุรินทร์
สุรศักดิ์ ชะมารมย์
มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด
วันชัย สุขตาม
มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์
เรียงดาว ทวะชาลี
วิทยาเขตขอนแก่น

บทคัดย่อ

การศึกษาทางด้านพระพุทธศาสนาในปัจจุบันมีการขยายตัวออกไปอย่างกว้างขวางทั้งในประเทศและต่างประเทศจนทำให้เกิดการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในทางการบริหารจัดการและพัฒนาองค์กรต่างๆ เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลขององค์กร ทั้งนี้การเสริมสร้างศักยภาพทางบริหารงานของผู้บริหารองค์กรด้วยการประยุกต์ใช้ภาวะผู้นำเชิงพุทธจึงถือเป็นอีกเรื่องหนึ่งที่มีความสำคัญและได้รับความสนใจจากผู้บริหารองค์กรต่างๆ เป็นอย่างมาก บทความฉบับนี้จึงมุ่งนำเสนอประเด็นเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้ภาวะผู้นำเชิงพุทธในการเสริมสร้างศักยภาพทางบริหารงานของผู้บริหารองค์กรในมิติต่าง ๆ โดยการนำเสนอเริ่มต้นด้วยการอธิบายถึงความหมายและความสำคัญของภาวะผู้นำเชิงพุทธ แนวความคิดเกี่ยวกับภาวะผู้นำเชิงพุทธ และในตอนท้ายเป็นการนำเสนอถึงมิติการประยุกต์ใช้ภาวะผู้นำเชิงพุทธในการเสริมสร้างศักยภาพทางบริหารงานของผู้บริหารองค์กรผ่านการสะท้อนมุมมองที่ได้จากการทบทวนวรรณกรรม ทั้งนี้จากการวิเคราะห์พบว่า การประยุกต์ใช้ภาวะผู้นำเชิงพุทธในการเสริมสร้างศักยภาพทางบริหารงานของผู้บริหารองค์กรประกอบด้วย 5 มิติคือ มิติทางด้านการศึกษา มิติทางด้านการเมืองการปกครองและการบริหารจัดการ มิติทางด้านสาธารณสุข มิติทางด้านศาสนา และมิติทางด้านอื่นๆ

คำสำคัญ: ภาวะผู้นำ, ภาวะผู้นำเชิงพุทธ, การบริหารงาน, การเสริมสร้างศักยภาพ, ผู้บริหาร

Abstract

At present, the study of Buddhism has spread widely in both country and abroad, leading to the application of Buddhist principles for the management and development of organizations to achieve the organizational efficiency and effectiveness. Thus, the empowerment of organization management through the application of Buddhist leadership is another important issue that has attracted the attention of many executives. This article focuses on the application of Buddhist leadership in empowering organization management of executives in various dimensions. It begins with the explanation of the meaning and the importance of Buddhist leadership and the concept of Buddhist leadership. At the end, it presents a dimension to the application of Buddhist leadership in empowering organization management by reflecting on the literature review perspectives. The results of the analysis showed that the application of Buddhist leadership in empowering organization management of executives consisted of 5 dimensions, namely, educational dimension, political and administrative dimension, public health dimension, religious dimension and other dimensions.

Keywords: Leadership, Buddhist Leadership, Management, Empowering, Executives

ความนำ

เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปมาเป็นระยะเวลายาวนานแล้วว่า การที่องค์กรหรือหน่วยงานใดจะอยู่รอดหรือไม่ขึ้นขึ้นอยู่กับบุคคล 2 ประเภทกล่าวคือ บุคคลประเภทแรกหมายถึงผู้ที่ทำหน้าที่เป็นหัวหน้า เรียกว่าผู้นำ (Leader) โดยทำหน้าที่เป็นผู้น้องการ และบุคคลอีกประเภทหนึ่งคือ ผู้ปฏิบัติ (Follower) ทั้งนี้ผู้นำเป็นผู้ที่มีพลังอำนาจ สามารถโน้มน้าวจิตใจคนอื่นให้ทำตามโดยอาศัยคุณงามความดี สามารถชักจูงใจบุคคลในองค์กรให้ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความเต็มใจ โดยเกิดจากความศรัทธา ความเลื่อมใส ผู้นำเป็นผู้ที่มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ในการที่จะนำวิธีการใหม่ๆมาใช้ในการปฏิบัติงาน ซึ่งจะก่อให้เกิดผลดีที่จะทำให้ องค์กรดำเนินงานสำเร็จลุล่วงไปตามเป้าหมายตามที่ต้องการ แต่เนื่องจากในปัจจุบัน ผู้นำขององค์กรต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นองค์กรภาครัฐและองค์กรภาคเอกชนก็กำลังเผชิญหน้ากับความท้าทายของการเปลี่ยนแปลง บริบทสภาพสิ่งแวดล้อมที่เต็มไปด้วยความซับซ้อน รุนแรง และมีพลวัตสูง อันเกิดจากอิทธิพลของกระแส โลกาภิวัตน์ ส่งผลทำให้ศักยภาพในการแข่งขันขององค์กรต่างๆ สูงขึ้น การที่องค์กรใดจะสามารถอยู่รอด ปลอดภัยภายใต้สภาวะการดังกล่าวย่อมขึ้นอยู่กับการตัดสินใจอันชาญฉลาด มีความสมเหตุสมผล รอบคอบ และทันต่อสถานการณ์ของผู้บริหารในฐานะที่เป็นผู้นำขององค์กร

ด้วยเหตุนี้ องค์กรต่างๆ จึงต้องการผู้นำซึ่งเป็นผู้ที่มีความรอบรู้งาน รอบรู้จุดมุ่งหมายของงาน มีความเข้าใจตนเอง รู้จักความพอดี รู้จักบริหารเวลา มีมนุษยสัมพันธ์ และสามารถปรับตัวเข้ากับเพื่อนร่วมงานได้เป็นอย่างดี เพื่อที่จะสามารถนำพาองค์กรพัฒนาขับเคลื่อนไปข้างหน้าได้อย่างยั่งยืนและมั่นคงใน

ท่ามกลางสภาพของการแข่งขันที่รุนแรงดังเช่นในปัจจุบัน ภาวะผู้นำเชิงพุทธจึงถือเป็นอีกทางเลือกหนึ่งที่กำลังได้รับความสนใจ ตลอดจนมีการนำไปปรับใช้ในการบริหารงานของผู้บริหารขององค์กรต่างๆ อย่างกว้างขวาง โดยมีผลการศึกษาในเชิงประจักษ์ที่รองรับในประเด็นดังกล่าวอยู่เป็นจำนวนมากไม่น้อยที่สะท้อนภาพให้เห็นถึงการใช้ภาวะผู้นำเชิงพุทธในการบริหารงานของผู้บริหารองค์กรภาครัฐและภาคเอกชนไทยที่ประสบความสำเร็จ

ดังนั้น ในบทความชิ้นนี้จึงได้พยายามมุ่งเน้นการวิเคราะห์ให้เห็นถึงมิติการประยุกต์ใช้ภาวะผู้นำเชิงพุทธในการเสริมสร้างศักยภาพทางการบริหารงานของผู้บริหารองค์กรผ่านการสะท้อนมุมมองที่ได้จากการทบทวนวรรณกรรม โดยโครงสร้างเนื้อหาของงานนำเสนอบทความวิชาการเรื่องนี้ออกเป็น 5 ส่วนคือ ส่วนแรกกล่าวถึงบทนำ ส่วนที่สองอธิบายถึงความหมายและความสำคัญของภาวะผู้นำเชิงพุทธ ส่วนที่สามอธิบายถึงแนวความคิดเกี่ยวกับภาวะผู้นำเชิงพุทธ ส่วนที่สี่วิเคราะห์ให้เห็นถึงมิติการประยุกต์ใช้ภาวะผู้นำเชิงพุทธในการเสริมสร้างศักยภาพทางการบริหารงานของผู้บริหารองค์กรผ่านการสะท้อนมุมมองที่ได้จากการทบทวนวรรณกรรม และส่วนที่ห้าซึ่งเป็นส่วนสุดท้ายนั้นกล่าวถึงบทสรุป

ความหมายและความสำคัญของภาวะผู้นำเชิงพุทธ

1. ความหมายของภาวะผู้นำและภาวะผู้นำเชิงพุทธ

เมื่อกล่าวถึงคำว่าผู้นำ (Leader) โดยทั่วไปแล้วมักจะหมายถึงเอาตัวบุคคล ในขณะที่ภาวะผู้นำ (Leadership) จะหมายถึงคุณลักษณะในตัวบุคคล เพราะฉะนั้น ภาวะผู้นำจึงน่าจะหมายถึงเอาพฤติกรรมของผู้นำ แต่อย่างไรก็ตาม มีนักวิชาการทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศที่ได้ให้ความหมายหรือนิยามของภาวะผู้นำมีส่วนที่คล้ายคลึงกันค่อนข้างมากดังนี้คือ

ในมุมมองของนักวิชาการชาวต่างประเทศอย่าง เช่น ยุคัล (Yukl) กล่าวว่า ภาวะผู้นำคือพฤติกรรมส่วนตัวของบุคคลคนหนึ่งที่จะชักนำกิจกรรมของกลุ่มให้บรรลุเป้าหมายร่วมกัน (Share goal) ส่วนแอนโทนาคิสและคนอื่นๆ¹ Antonakis and others ได้ทำการทบทวนวรรณกรรมด้านการศึกษาภาวะผู้นำในประเทศตะวันตกและสรุปไว้ว่า ภาวะผู้นำถูกให้นิยามในลักษณะเป็นกระบวนการที่มีอิทธิพล โดยมีผลของการกระทำเป็นผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างผู้นำและผู้ตาม และกระบวนการที่มีอิทธิพลดังกล่าวอธิบายได้จากลักษณะการใช้อำนาจและพฤติกรรมของผู้นำ การรับรู้ของผู้ตาม² อีกทั้งข้ออ้างของผู้นำ ตลอดจนบริบทของกระบวนการใช้อิทธิพลเกิดขึ้น ในขณะที่มุมมองของนักวิชาการชาวไทยอย่าง เช่น จุมพล หนีมพานิช มองว่าภาวะผู้นำ หมายถึง ความสามารถที่ชักจูงให้บุคคลหรือกลุ่มบุคคลปฏิบัติงานด้วยความเต็มใจ เพื่อให้เป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้บรรลุผล สำหรับมุมมองของนักการศึกษานั้น³ นักปราชญ์ทางพุทธ

¹ รังสรรค์ ประเสริฐศรี, ภาวะผู้นำ, (กรุงเทพมหานคร : ธนธการพิมพ์, 2544).

² Jose C. Alves and others, Developing Leadership Theory in Asia : The Role of Chinese Philosophy, *International Journal of Leadership Study*, 2005, pp.3-27.

³ จุมพล หนีมพานิช, ผู้นำ อำนาจ และการเมืองในองค์กร, พิมพ์ครั้งที่ 3, (นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช, 2551).

ศาสนาได้กล่าวถึงภาวะผู้นำไว้ว่าคุณสมบัติ เช่น สติปัญญา ความดีงาม ความรู้ความสามารถของคนที่จะชักนำให้คนทั้งหลายมาประสานกัน และพากันไปสู่จุดหมายที่ดีงาม

จากมุมมองของทั้งนักวิชาการและนักการศาสนาทั้งหลายที่หยิบยกขึ้นมาเสนอข้างต้นนั้นพอจะทำให้สามารถสรุปได้ว่า ภาวะผู้นำ (Leadership) หมายถึง คุณสมบัติเฉพาะตัวของผู้นำที่มีอิทธิพลต่อบุคคลอื่นในอันที่จะสามารถจูงใจ ผลักดันรวมทั้งกระตุ้นให้บุคคลอื่นดำเนินการตามในสิ่งต่างๆอย่างเต็มใจและมีส่วนร่วม โดยมีเป้าหมายอยู่ที่ความสำเร็จของกลุ่มหรือองค์กร ดังนั้น ภาวะผู้นำจึงมีอยู่หลากหลายรูปแบบ อาทิเช่น ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง ภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์ ภาวะผู้นำทางวิชาการ ภาวะผู้นำเชิงจริยธรรม ภาวะผู้นำเชิงพุทธ เป็นต้น แต่อย่างไรก็ตาม ในที่นี้จะได้กล่าวถึงเฉพาะในส่วนของภาวะผู้นำเชิงพุทธ

ทั้งนี้ ภาวะผู้นำเชิงพุทธ หากให้พิจารณาจากความหมายของภาวะผู้นำดังกล่าวข้างต้น ประกอบการกำหนดคำนิยามด้วยแล้วก็ย่อมที่สามารถพอจะกล่าวได้ว่า ภาวะผู้นำเชิงพุทธ (Buddhist Leadership) คือคุณสมบัติเฉพาะตัวของผู้นำที่มีอิทธิพลต่อบุคคลอื่นในอันที่จะสามารถจูงใจ ผลักดันรวมทั้งกระตุ้นให้บุคคลอื่นดำเนินการตามในสิ่งต่างๆ อย่างเต็มใจและมีส่วนร่วม โดยมีเป้าหมายอยู่ที่ความสำเร็จของกลุ่มหรือองค์กร โดยที่คุณสมบัติเฉพาะตัวของผู้นำดังกล่าวจะต้องตั้งมั่นอยู่บนหลักการพื้นฐานของพุทธศาสนา ซึ่งผู้ที่จะมีคุณสมบัติของการเป็นผู้นำเชิงพุทธหรือที่เรียกว่า ภาวะผู้นำเชิงพุทธ จะต้องเป็นผู้ที่ยึดมั่นหรือตั้งมั่นอยู่ในหลักศีลธรรมอันดีงามของพุทธศาสนา โดยหลักธรรมที่ผู้นำหรือผู้ปกครองนิยมถือปฏิบัติกันนับแต่โบราณกาลเป็นต้นมาได้แก่ ราชธรรม 10 หรือทศพิธราชธรรม 10 ประการ จักรวัตร 12 ประการ เป็นต้น

2. ความสำคัญของภาวะผู้นำเชิงพุทธ

ความสำคัญของภาวะผู้นำเชิงพุทธสามารถพิจารณาได้จากข้อความบางตอนที่ปรากฏในธรรมิกสูตรว่า “เมื่อฝูงโคว่ายน้ำข้ามน้ำ ถ้าโคจ่าฝูงไปคด โคหมดทั้งฝูงนั้นก็ไปคดตามกัน เพราะโคผู้นำไปคดฉันใด ในมนุษยาก็ฉันนั้น บุคคลผู้ใดได้รับสมมติให้เป็นใหญ่ หากบุคคลผู้นั้นประพฤติไม่เป็นธรรม หมู่ประชาชนนอกนั้นก็ประพฤติชั่วเสียหาย แฉกแฉกทั้งหมดก็จะยากเข็ญ หากผู้ปกครองเป็นผู้ไร้ธรรม เมื่อฝูงโคข้ามน้ำ ถ้าโคจ่าฝูงไปตรง โคหมดทั้งฝูงนั้นก็ไปตรงตามกัน เพราะมีผู้นำที่ไปตรงฉันใด ในหมู่มนุษย์ก็ฉันนั้น บุคคลผู้ใดได้รับสมมติให้เป็นใหญ่ หากบุคคลผู้นั้นประพฤติชอบธรรม หมู่ประชาชนนอกนั้นก็พลอยดำเนินตามทั้งแฉกแฉกก็จะอยู่เป็นสุข หากผู้ปกครองตั้งอยู่ในธรรม”⁴

จากข้อความในพระสูตรที่หยิบยกมาแสดงไว้ข้างต้น สะท้อนให้เห็นอย่างประจักษ์ชัดว่า พระพุทธศาสนาได้ให้ความสำคัญในเรื่องของผู้นำเป็นอย่างมาก ทั้งนี้เนื่องจากมองว่าผู้นำคือบุคคลที่สามารถนำพาให้บุคคลผู้ตามประสบผลสำเร็จ ขณะเดียวกันก็อาจนำไปสู่ความล้มเหลวได้หากผู้นำขาดคุณธรรมในการเป็นหลักยึดครองตน ดังนั้นผู้นำที่ดีจึงควรดำเนินชีวิตโดยอาศัยหลักธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ โดยต้องมุ่งเน้นการพัฒนาตนเอง มุ่งเน้นคน และมุ่งเน้นงานอย่างสมดุล อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาถึงผลของการ

⁴ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), ภาวะผู้นำ ความสำคัญต่อการพัฒนาคน พัฒนาประเทศ, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, 2545).

ปฏิบัติตนอยู่ในคุณลักษณะของการเป็นผู้นำเชิงพุทธหรือภาวะผู้นำเชิงพุทธจะทำให้ผู้นาองค์การได้รับประโยชน์ที่สำคัญดังนี้

2.1 ประโยชน์เกิดขึ้นกับตนเอง จะทำให้ผู้นาองค์การรู้และเข้าใจธรรมชาติของความเป็นจริงที่เกิดขึ้นกับองค์การของตน โดยจะทำให้สามารถประพฤติปฏิบัติตนต่อกระแสความเปลี่ยนแปลงนั้นๆได้อย่างรู้เท่าทันการณ์

2.2 ประโยชน์เกิดขึ้นกับเพื่อนร่วมงาน ผู้นาองค์การจะได้รับความไว้วางใจ และเป็นที่ยอมรับของเพื่อนร่วมงานทุกคน ซึ่งจะก่อให้เกิดการทำงานแบบทีมที่มีพลัง อันจะส่งผลดีทำให้องค์การมีความเข้มแข็งและประสบความสำเร็จ

2.3 ประโยชน์เกิดขึ้นกับงานที่รับผิดชอบหรือองค์การ กล่าวได้ว่า ภาระงานทุกอย่างขององค์การจะถูกขับเคลื่อนไปสู่ความสำเร็จตามเป้าหมายที่วางไว้ ซึ่งจะส่งผลดีต่อการพัฒนาองค์การให้เจริญรุ่งเรืองก้าวหน้าได้อย่างมั่นคงในที่สุด

แนวความคิดเกี่ยวกับภาวะผู้นำเชิงพุทธ

ภาวะผู้นำเชิงพุทธ (Buddhist Leadership) หรือบางครั้งอาจเรียกว่าภาวะผู้นำตามหลักพระพุทธศาสนานั้นกล่าวได้ว่ามีหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาอยู่เป็นจำนวนมากหลายหลักธรรมด้วยกันที่สามารถนำมาใช้ในการเสริมสร้างภาวะผู้นำเชิงพุทธ ทั้งนี้ก็เนื่องมาจากหลักธรรมหรือคำสอนทางพระพุทธศาสนาส่วนใหญ่มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันกับชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนในสังคมที่มุ่งเน้นการพัฒนาตน พัฒนาคณะ และพัฒนางาน อย่างไรก็ตามภาวะผู้นำเชิงพุทธที่จะหยิบยกเพื่อนำมากล่าวถึงในที่นี้ประกอบด้วยภาวะผู้นำตามหลักทศพิธราชธรรม ภาวะผู้นำตามหลักสัปปุริสธรรม และภาวะผู้นำตามหลักพรหมวิหาร ดังมีรายละเอียดที่น่าสนใจตามลำดับดังนี้

1 ภาวะผู้นำตามหลักทศพิธราชธรรม

ราชธรรม 10 หรือ ทศพิธราชธรรม หมายถึง ธรรมของพระราชา กิจวัตรที่พระเจ้าแผ่นดินควรประพฤติ คุณธรรมของผู้ปกครองบ้านเมือง หรือธรรมของนักปกครอง มี 10 ประการดังนี้⁵

1.1 ทาน หมายถึง การให้ คือ สละทรัพย์สิ่งของ บำรุงเลี้ยง ช่วยเหลือประชาราษฎร์ และบำเพ็ญสาธารณประโยชน์

1.2 ศิล หมายถึง ความประพฤติดีงาม คือ สรรวมกายและวจีทวาร ประกอบแต่การสุจริต รักษา กิตติคุณ ให้ควรเป็นตัวอย่าง และเป็นที่ยอมรับนับถือของประชาราษฎร์ มิให้มีข้อที่ใครจะดูแคลน

1.3 บริจาคะ การบริจาค คือ เสียสละความสุขสำราญ เป็นต้น ตลอดจนชีวิตของตน เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน และความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง

⁵ พระพรหมคุณาภรณ์, (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ 16, (กรุงเทพมหานคร : เอส. อาร์. พรินติ้งแมสโปรดักส์, 2551).

1.4 อาซหฺวะ หมายถึง ความซื่อตรง คือ ซื่อตรงทรงสัตย์ไร้มารยา ปฏิบัติภารกิจโดยสุจริต มีความจริงใจ ไม่หลอกลวงประชาชน

1.5 มัททหฺวะ หมายถึง ความอ่อนโยน คือ มีอัธยาศัย ไม่เย่อหยิ่งหยาบคายกระด้างถือองคค์ มีความงามสง่าเกิดแต่ท่วงทีกิริยาสุภาพนุ่มนวล ละมุนละไม ให้ความรักภักดี แต่มีขาดยาเกรง

1.6 ตปะ หมายถึง ความทรงเดช คือ แฝดเผือกเลิศตมหา มิให้เข้ามาครอบงำอำยัจิต ระวังยับยั้งข่มใจได้ ไม่ยอมให้หลงไหลหมกมุ่นในความสุขสำราญและความปรนเปรอ มีความเป็นอยู่สม่ำเสมอ หรืออย่างสามัญ มุ่งมั่นแต่จะบำเพ็ญเพียร ทำกิจให้บริบูรณ์

1.7 อักโธระ หมายถึง ความไม่โกรธ คือ ไม่กริ้วกราด ลุอำนาจความโกรธ จนเป็นเหตุให้วินิจฉัยความและกระทำการต่างๆ ผิดพลาดเสียธรรม มีเมตตาประจําใจไว้ระงับความเคืองขุ่น วินิจฉัยความและกระทำการด้วยจิตอันราบเรียบเป็นตัวของตนเอง

1.8 อวิหิงสา หมายถึง ความไม่เบียดเบียน คือ ไม่บีบบัคั่นกดขี่ เช่น เก็บภาษีขูดรีด หรือ เกณฑ์แรงงานเกินขนาด ไม่หลงระเริงอำนาจ ขาดความกรุณา หาเหตุเบียดเบียนลงโทษอาชญาแก่ประชาราษฎร์ผู้ใด เพราะอาศัยความอาฆาตเกลียดชัง

1.9 ขันติ หมายถึง ความอดทน คือ อดทนต่องานที่ตรากตรำ ถึงจะลำบากกายนำเหนื่อยหน่ายเพียงไร ก็ไม่ท้อถอย ถึงจะถูกยั่วถูกหยันด้วยคำเสียดสีถากถางอย่างไร ก็ไม่หมดกำลังใจ ไม่ยอมละทิ้งกรณีย์ที่บำเพ็ญโดยชอบธรรม

1.10 อวิโรธนะ หมายถึง ความไม่คลาดธรรม คือ วางองค์เป็นหลักหนักแน่นในธรรม คงที่ ไม่มี ความเอนเอียงหันไหวเพราะถ้อยคำที่ตีร้าย ลากสักการะ หรืออัญญารมณ อัญญารมณใดๆ สติมั่นในธรรม ทั้งส่วนยุติธรรม คือ ความเที่ยงธรรม กัตติ นิติธรรม คือ ระเบียบแบบแผนหลักการปกครอง ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามก็ติ ไม่ประพฤดิให้เคลื่อนคลาดวิบัติไป

2 ภาวะผู้นำตามหลักสัปปริสธรรม

หลักสัปปริสธรรม 7 หมายถึง ธรรมของสัตบุรุษ หรือธรรมของคนดี ในสัปปริสสูตร อูปริปัญญาสภัมชณินิกาย ปรากุพฺพทโธวาทเรื่องธรรมของคนดี (สัตบุรุษ) คนที่สมบูรณ์แบบ หรือมนุษย์โดยสมบูรณ์ ซึ่งถือว่าเป็นสมาชิกที่ดี มีคุณค่าที่แท้จริงของมนุษยชาติ มีธรรมะหรือคุณสมบัติที่เรียกว่า สัปปริสธรรม 7 ประการ คือ⁶

2.1 ธัมมัญญุตตา หมายถึง รู้หลักการ เมื่อดำรงตำแหน่ง มีฐานะ หรือจะทำอะไรก็ตาม ต้องรู้หลักการ รู้งาน รู้หน้าที่ รู้กฎเกณฑ์กติกากฎที่เกี่ยวข้อง เช่น อย่างผู้ปกครองประเทศชาติก็ต้องรู้หลักรัฐศาสตร์ และรัฐกติกากฎของรัฐ คือกฎหมาย ตั้งแต่รัฐธรรมนูญลงมา แล้วก็ยืนอยู่ในหลักการ ตั้งตนอยู่ในหลักการให้ได้ ชุมชน สังคม องค์การ หรือกิจการอะไรก็ตาม ก็ต้องมีหลักการ มีกฎ มีกติกากฎที่ผู้นำจะต้องรู้ชัด แล้วก็ตั้งมั่นอยู่ในหลักการนั้น

⁶ อรุณช โขพิมพ์, ภาวะผู้นำของผู้บริหารตามหลักสัปปริสธรรม 7 ของผู้บริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา จังหวัดขอนแก่น, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารจัดการ คณะสงฆ์, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2555).

2.2 อัตถัญญา หมายถึง รู้จุดหมาย ผู้นำถ้าไม่รู้จุดหมายก็ไม่รู้ว่าจะนำคนและกิจการไปไหน นอกจากรู้จุดหมาย มีความชัดเจนในจุดหมายแล้ว จะต้องมีความแน่วแน่มั่นที่จะไปให้ถึงจุดหมายด้วย ข้อนี้เป็นคุณสมบัติที่สำคัญมาก เมื่อใจมุ่งจุดหมาย แม้มีอะไรมากระทบกระทั่ง ก็จะไม่หวั่นไหว อะไรไม่เกี่ยวข้องกับ ไม่เข้าเป้า ไม่เข้าแนวทางก็ไม่มั่ววุ่นวาย ใครจะพูดว่าตาเห็นบนเมฆเมื่อไม่ตรงเรื่อง ก็ไม่มัวว้อสา ไม่เก็บเป็นอารมณ์ ไม่ยุ่งกับเรื่องจุกจิกไม่เป็นเรื่อง เอาแต่เรื่องที่เข้าแนวทางสู่จุดหมาย ใจมุ่งสู่เป้าหมาย อย่างชัดเจน และมุ่งมั่นแน่วแน่

2.3 อัตตัญญา หมายถึง รู้ตน คือ ต้องรู้ว่าตนเองคือใครมีภาวะเป็นอะไร อยู่ในสถานะใด มีคุณสมบัติ มีความพร้อม มีความถนัด สติปัญญา ความสามารถอย่างไร มีกำลังแค่ไหน มีข้อยิ่งข้อหย่อน จุดอ่อนจุดแข็งอย่างไร ซึ่งจะต้องสำรวจตนเองและเตือนตนเองอยู่เสมอ ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ในการพัฒนาปรับปรุงตัวเองให้มีคุณสมบัติความสามารถยิ่งขึ้นไป ไม่ใช่ว่าเป็นผู้นำแล้วจะเป็นคนสมบูรณ์ไม่ต้องพัฒนาตนเอง ยิ่งเป็นผู้นำก็ยิ่งต้องพัฒนาตนเองตลอดเวลาให้หน้าได้ดียิ่งขึ้นไป

2.4 มัตถัญญา หมายถึง รู้ประมาณ คือ รู้จักความพอดี หมายความว่าต้องรู้จักขอบเขตขีดขั้น ความพอเหมาะที่จะจัดทำในเรื่องต่างๆ ท่านยกตัวอย่าง เช่น ผู้ปกครองบ้านเมืองรู้จักประมาณในการลงทัณฑ์อาญา และการเก็บภาษี เป็นต้น ไม่ใช่เอาแต่จะให้ได้อย่างใจ และต้องรู้จักว่าในการกระทำนั้นๆ หรือในเรื่องรานั้นๆ มีองค์ประกอบหรือมีปัจจัยอะไรเกี่ยวข้องกับบ้างทำแค่ไหนองค์ประกอบของมันจะพอดี ได้สัดส่วนพอเหมาะ การทำการต่างๆ ทุกอย่างต้องพอดีถ้าไม่พอดีก็พลาดความดีจึงจะทำให้เกิดความสำเร็จที่แท้จริง ฉะนั้นจะต้องรู้จักประกอบและปัจจัยที่เกี่ยวข้องและจัดให้ลงตัวพอเหมาะพอดี

2.5 กาลัญญา หมายถึง รู้กาล คือ รู้จักเวลา เช่น รู้ลำดับ ระยะเวลา จังหวะ ปริมาณ ความเหมาะสมของเวลาว่า เรื่องนี้จะลงมือตอนไหน เวลาไหนจะทำอะไรอย่างไร จึงจะเหมาะ ดังจะเห็นว่าแม้แต่การพูดจาก็ต้องรู้จักกาลเวลา ตลอดจนรู้จักวางแผนงานในการใช้เวลา ซึ่งเป็นเรื่องใหญ่ เช่น วางแผนว่าสังคมมีแนวโน้มจะเป็นอย่างไรในเวลาข้างหน้าเท่านั้น และเหตุการณ์ที่ตนเองนี้จะเกิดขึ้น เราจะวางแผนรับมือกับสถานการณ์นั้นอย่างไร

2.6 ปริสถัญญา หมายถึง รู้ชุมชน คือ รู้สังคมตั้งแต่ในขอบเขตที่กว้างขวาง คือ รู้สังคมโลก รู้สังคมของประเทศชาติว่าอยู่ในสถานการณ์อย่างไร มีปัญหาอะไร มีความต้องการโดยเฉพาะถ้าจะช่วยเหลือเขา ก็ต้องรู้ปัญหาความต้องการของเขา แม้แต่ชุมชนย่อยๆ ถ้าเราจะช่วยเหลือเขา เราต้องรู้ความต้องการของเขา เพื่อสนองความต้องการได้ถูกต้อง หรือแก้ไขปัญหาได้ตรงจุด

2.7 บุคคลัญญา หมายถึง รู้บุคคล คือ รู้จักบุคคลที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะคนที่มาร่วมงานร่วมการร่วมไปด้วยกัน และคนที่เราไปให้บริการตามความแตกต่างเฉพาะตัว เพื่อปฏิบัติต่อเขาได้ถูกต้องเหมาะสม และได้ผล ตลอดจนสามารถบริการให้ความช่วยเหลือได้ตรงตามความต้องการ รู้ว่าจะใช้วิธีสัมพันธ์พูดจาแนะนำติชมหรือจะให้เขายอมรับได้อย่างไร โดยเฉพาะในการใช้คน ซึ่งต้องรู้ว่าคนไหนเป็นอย่างไร มีความถนัดอัธยาศัยความสามารถอย่างไรเพื่อใช้คนให้เหมาะกับงาน

3. ภาวะผู้นำตามหลักพรหมวิหาร

พรหมวิหาร 4 หมายถึง ธรรมเป็นเครื่องอยู่อันประเสริฐ ธรรมประจำใจอันประเสริฐ หลักความประพฤติที่ประเสริฐบริสุทธิ์ ธรรมที่ต้องมีไว้เป็นหลักและกำกับความประพฤติให้เป็นไปโดยชอบ ถูกต้องตาม

ทำนองคลองธรรม จึงจะเชื่อว่าดำเนินชีวิตหมดจดปฏิบัติตนต่อมนุษย์และสัตว์ทั้งหลายโดยชอบประกอบด้วย 4 อย่าง คือ⁷

3.1 เมตตา หมายถึง ความรักใคร่ ปราบปรามจะให้เขาเป็นสุข คำว่า“เมตตา”หมายถึงความสนิทสนม คือ ความรักใคร่เว้นจากราคะ ความกำหนัด ได้แก่ความปรารถนาให้เกิดความสุขความเจริญให้แก่ผู้อื่น ความปรารถนาดีอยากให้มีความสุข ความมีจิตอันแผ่ไมตรีและคิดทำประโยชน์แก่มนุษย์และสัตว์ทั่วหน้า

3.2 กรุณา หมายถึง ความสงสาร คิดจะช่วยให้เขาพ้นทุกข์ คำว่า“กรุณา”หมายถึง ความห่วงใย เมื่อผู้อื่นได้รับความทุกข์ร้อน ได้แก่ปรารถนาเพื่อปลดเปลื้องความทุกข์ร้อนของเขาหรือความสงสารคิดจะช่วยให้พ้นทุกข์ ความใฝ่ใจในอันที่จะปลดเปลื้องบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของปวงสัตว์

3.3 มุทิตา หมายถึง ความพลอยยินดี เมื่อผู้อื่นได้ดี คำว่า“มุทิตา”หมายถึง ความชื่นบาน ได้แก่ ความพลอยยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี หรือความยินดีในเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุขมีจิตใจผ่องใสบันเทิง ประกอบด้วยอาการ แซ่ซึ้งชื่นเบิกบานอยู่เสมอต่อสรรพสัตว์ผู้ดำรงในปกติสุข พลอยยินดีด้วยเมื่อเขาได้ดีมีสุขเจริญงอกงาม ยิ่งขึ้นไป

3.4 อุเบกขา หมายถึง ความวางเฉย ไม่ดีใจไม่เสียใจเมื่อผู้อื่นถึงความพิบัติ คำว่า“อุเบกขา”หมายถึง ความวางเฉย ได้แก่ วางตนเป็นกลางในเมื่อจะแผ่เมตตาไปก็ไม่สมควร เช่น เอาใจช่วยใจ เป็นต้น หรือความใจเป็นกลางอันจะให้ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา คือมีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมดุจตราขึง ไม่เอนเอียงด้วยรักและชังพิจารณาเห็นกรรมที่สัตว์ทั้งหลายกระทำแล้วอันควรได้ดีหรือชั่ว สมควรแก่เหตุอันประกอบ พร้อมทั้งจะพินิจฉ้ยและปฏิบัติตามธรรม รวมทั้งรู้จักวางเฉย สงบใจมองดูในเมื่อไม่มีกิจที่ควรทำ เพราะเขาได้รับผิดชอบตนได้ดี เขาสมควรรับผิดชอบตนเองหรือเขาได้รับผลอันสมควรกับความรับผิดชอบของตัวเอง

มิติการประยุกต์ใช้ภาวะผู้นำเชิงพุทธในการเสริมสร้างศักยภาพทางบริหารงานของผู้บริหารองค์การผ่านการสะท้อนมุมมองที่ได้จากการทบทวนวรรณกรรม

กล่าวได้ว่าในช่วงระยะเวลาไม่กี่ปีที่ผ่านมาดูเหมือนว่าประเด็นการบูรณาการศาสตร์สมัยใหม่เข้ากับหลักธรรมทางพุทธศาสนาได้มีนักวิชาการ นักวิจัย ผู้บริหารองค์การ ผู้ปฏิบัติงานและผู้สนใจทั่วไปให้ความสนใจทำการศึกษาค้นคว้าเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ประเด็นภาวะผู้นำเชิงพุทธก็มีลักษณะเช่นเดียวกันที่ได้รับความสนใจเป็นอย่างมาก โดยในระยะแรกๆ นั้นมีการศึกษาเพื่อสร้างองค์ความรู้ในเชิงแนวคิดและทฤษฎี แต่ในระยะหลังๆ มานี้กลับปรากฏว่าได้มีผู้ให้ความสนใจนำแนวคิดภาวะผู้นำเชิงพุทธไปประยุกต์ใช้ในทางปฏิบัติมากยิ่งขึ้นทั้งในองค์การภาครัฐและภาคเอกชน โดยผลงานส่วนใหญ่สะท้อนให้เห็นว่าการนำแนวความคิดภาวะผู้นำเชิงพุทธไปปรับใช้ในการบริหารงานของผู้บริหารองค์การภาครัฐและภาคเอกชนนั้นสามารถบูรณาการในทางปฏิบัติได้อย่างมีความสอดคล้องและมีความเหมาะสมเป็นอย่างมาก รวมถึงลดจนทั้งช่วยส่งเสริมให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลขององค์การ ทั้งนี้จากการทบทวนวรรณกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับประเด็น

⁷ แก้ว ชิตตะขบ, อธิบายนักธรรมตรีฉบับเตรียมสอบ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, 2547).

การประยุกต์ใช้ภาวะผู้นำเชิงพุทธในการเสริมสร้างศักยภาพทางบริหารงานของผู้บริหารองค์การสะท้อนให้เห็นว่าการประยุกต์ใช้ภาวะผู้นำเชิงพุทธในการเสริมสร้างศักยภาพทางการบริหารงานของผู้บริหารองค์การประกอบด้วย 5 มิติคือ มิติทางด้านการศึกษา มิติทางด้านการเมืองการปกครองและการบริหารจัดการ มิติทางด้านสาธารณสุข มิติทางด้านศาสนา และมิติทางด้านอื่นๆ มีสาระที่น่าสนใจในแต่ละมิติดังนี้

1. การประยุกต์ใช้ภาวะผู้นำเชิงพุทธในการเสริมสร้างศักยภาพทางบริหารงานของผู้บริหารองค์การในมิติทางด้านการศึกษา ในมิตินี้กล่าวนี้ย่อมสะท้อนให้เห็นว่า มีการใช้ภาวะผู้นำเชิงพุทธในการบริหารองค์การของผู้บริหาร โดยชี้ชัดว่าภาวะผู้นำเชิงพุทธมีผลต่อความสำเร็จในงานของผู้บริหารองค์การ ทั้งนี้โดยได้แบ่งออกเป็น 2 ประเด็นกล่าวคือ ประเด็นแรกเป็นการประยุกต์ใช้ภาวะผู้นำเชิงพุทธในการเสริมสร้างศักยภาพทางบริหารงานของผู้บริหารองค์การภาครัฐ ตัวอย่างเช่น ผลงานของพระมหาวชิรวิชัย คามพินิจ⁸ ที่ทำการศึกษาความเป็นภาวะผู้นำทางจริยธรรมตามแนวพระพุทธศาสนาของผู้บริหารสถานศึกษาเขตภาคีเจริญ สังกัดกรุงเทพมหานคร พบว่า ความเป็นภาวะผู้นำทางจริยธรรมตามแนวพระพุทธศาสนาของผู้บริหารสถานศึกษาเขตภาคีเจริญ สังกัดกรุงเทพมหานครโดยรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่า การปฏิบัติตนอยู่ในระดับมากทุกด้านทั้งในด้านพรหมวิหารธรรม และด้านทศพิธราชธรรม ส่วนประเด็นที่สองเป็นการประยุกต์ใช้ภาวะผู้นำเชิงพุทธในการเสริมสร้างศักยภาพทางบริหารงานของผู้บริหารองค์การภาครัฐภาคเอกชนในมิติทางด้านศึกษานั้นสามารถศึกษาเรียนรู้และสะท้อนภาพได้จากผลงานของอัญญา ศรีสมพร⁹ ที่ทำการศึกษาการใช้ภาวะผู้นำแนวพุทธของหัวหน้าภาควิชา คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยเอกชน เขตกรุงเทพมหานคร พบว่า หัวหน้าภาควิชา คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยเอกชนในเขตกรุงเทพมหานครมีการใช้ภาวะผู้นำแนวพุทธในการทำงานอยู่ในระดับมาก โดยส่วนใหญ่มีความเห็นว่าภาวะผู้นำแนวพุทธมีผลต่อความสำเร็จในงานของหัวหน้าภาควิชาในระดับมาก และในการจัดอันดับความคิดเห็นภาวะผู้นำแนวพุทธแต่ละข้อที่มีผลต่อความสำเร็จในการทำงานพบว่า หลักอัมมัญญา (รู้หลัก) ในเรื่องสัปปุริสธรรม 7 มีความสำคัญต่อความสำเร็จของงานมากเป็นอันดับ 1 และเห็นว่าหลักอาชวะตามหลักทศพิธราชธรรม 10 มีความสำคัญน้อยที่สุดในบรรดาหลักธรรมทั้ง 17 ข้อ นอกจากนี้ในการทดสอบสมมติฐานยังพบว่า หัวหน้าภาควิชาที่มีเพศ ระดับการศึกษา อายุ และมีความถี่ในการอ่านหนังสือหลักธรรมที่สามารถประยุกต์ใช้ในงานต่างกัน มีการใช้ภาวะผู้นำแนวพุทธไม่แตกต่างกัน อาจเนื่องมาจากชาวพุทธไม่ว่าจะเพศใดการศึกษาเท่าใด อายุต่างกันเท่าใด และจะเคยอ่านหนังสือหลักธรรมที่สามารถประยุกต์ใช้ในงาน มากน้อยเท่าใดก็ไม่สำคัญอยู่ที่ว่าจะสามารถปฏิบัติตามหลักพุทธธรรมของพระพุทธเจ้าได้มากน้อยเท่าใด

2. การประยุกต์ใช้ภาวะผู้นำเชิงพุทธในการเสริมสร้างศักยภาพทางบริหารงานของผู้บริหารองค์การในมิติทางด้านการเมืองการปกครองและการบริหารจัดการ ในมิตินี้กล่าวนี้ย่อมสะท้อนให้เห็นว่า มีการใช้ภาวะผู้นำเชิงพุทธในการบริหารจัดการชุมชนด้วยความยุติธรรม และเน้นให้ประชาชนเข้ามามีส่วน

⁸ พระมหาวชิรวิชัย คามพินิจ, “ความเป็นภาวะผู้นำทางจริยธรรมตามแนวพระพุทธศาสนาของผู้บริหารสถานศึกษาเขตภาคีเจริญ สังกัดกรุงเทพมหานคร”, (วารบริหารการศึกษา มศว, 2555), หน้า 55-68.

⁹ อัญญา ศรีสมพร, การใช้ภาวะผู้นำแนวพุทธของหัวหน้าภาควิชา คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยเอกชนในเขตกรุงเทพมหานคร, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศรีปทุม, 2551).

ร่วมแสดงความคิดเห็นที่เป็นประโยชน์ต่อการปฏิบัติงาน รวมตลอดจนทั้งเกิดความร่วมมือกันทำให้งานบรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายที่วางเอาไว้ ตัวอย่างเช่น ผลงานของไสว บุญขวัญ¹⁰ ที่ทำการศึกษาภาวะผู้นำเชิงพุทธของกำนันและผู้ใหญ่บ้าน อำเภอดงตาล จังหวัดนครสวรรค์ พบว่า กำนันและผู้ใหญ่บ้านมีการนำหลักธรรมสัปปริศธรรม 7 ไปประยุกต์ใช้อยู่ในระดับมากที่สุดในเรื่องการเป็นผู้นำที่ปกครองดูแลคนในชุมชนด้วยความยุติธรรม กำนันผู้ใหญ่บ้าน และผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านนำหลักธรรมพรหมวิหาร 4 ไปประยุกต์ใช้ในชุมชนของผู้มาโดยรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาในรายละเอียดพบว่า กำนัน ผู้ใหญ่บ้านและผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านนำหลักธรรมพรหมวิหาร 4 ไปประยุกต์ใช้กับชุมชนอยู่ในระดับมากที่สุดในเรื่องการเป็นผู้นำเป็นมิตรไมตรีกับทุกคนในชุมชน ผลการศึกษาการพัฒนาารูปแบบภาวะผู้นำท้องถิ่นเชิงพุทธของผู้นำท้องถิ่นที่พึงประสงค์พบว่า ผู้นำต้องปรับกระบวนการพัฒนาโดยใช้รูปแบบการสร้างเครือข่ายระหว่างชุมชนเพื่อเป็นกระบวนการขั้นตอนการทำงานกับชุมชนให้มีประสิทธิภาพ ผู้นำมีการพัฒนาระบบข้อมูลและองค์ความรู้เพื่อสนับสนุนด้านข้อมูลและองค์ความรู้ที่จำเป็นต่อการพัฒนาการทำงานให้มีประสิทธิภาพโดยผู้นำจัดทำฐานข้อมูลวิเคราะห์และประเมินสภาพชุมชน ผู้นำเรียนรู้การบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมี แนวคิดการทำงานที่เกิดผลกับชุมชนโดยใช้หลักพรหมวิหาร 4 เว้นอคติ 4 มีรูปแบบในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนโดยใช้หลักธรรมอริยสัจ 4 มาวิเคราะห์ปัญหาที่เกิดขึ้นคือทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค แบบเชิงบูรณาการ ประชาชนมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นและร่วมมือกันทำให้งานเกิดผลสำเร็จ

3. การประยุกต์ใช้ภาวะผู้นำเชิงพุทธในการเสริมสร้างศักยภาพทางบริหารงานของผู้บริหารองค์การในมิติทางด้านสาธารณสุข ในมิติดังกล่าวนี้นิยมสะท้อนให้เห็นว่า มีการใช้ภาวะผู้นำเชิงพุทธในการนำองค์การให้เกิดประโยชน์สูงสุด ตัวอย่างเช่น ผลงานของนิตยา ปรีชายุทธ¹¹ ที่ทำการศึกษาประสบการณ์ภาวะผู้นำตามแนวพุทธของหัวหน้าหอผู้ป่วย พบว่า 1) ความหมายของภาวะผู้นำตามแนวพุทธ หัวหน้าหอผู้ป่วยให้ความหมายไว้ 2 ประเด็นคือ การปฏิบัติตนเพื่อเป็นแบบอย่างที่ดี และการนำองค์การให้เกิดประโยชน์สูงสุด 2) ประสบการณ์ภาวะผู้นำตามแนวพุทธของหัวหน้าหอผู้ป่วย ประกอบด้วย 3 ประเด็นหลักคือ 2.1) นำหลักธรรมมาใช้ในการปฏิบัติตน ประกอบด้วย 7 ประเด็นย่อย ได้แก่ (1) รักษาศีล (2) ตั้งมั่นอยู่ในความยุติธรรม (3) สำรองตนเอง (4) ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่าง (5) พัฒนาตนเอง (6) มองคนอื่นในด้านดี และ (7) รู้จักอดทน 2.2) นำหลักธรรมมาใช้ในการบริหารงาน ประกอบด้วย 4 ประเด็นย่อย ได้แก่ (1) มอบหมายงานให้เหมาะสม (2) ร่วมทุกข์ร่วมสุขในการปฏิบัติงาน (3) ปฏิบัติงานอย่างมีสติ และ (4) สอนงาน และ 2.3) นำหลักธรรมมาใช้ในการดูแลผู้ใต้บังคับบัญชา ประกอบด้วย 5 ประเด็นย่อย ได้แก่ (1) รู้จักให้ (2) ใช้คำพูดที่ดี (3) เปิดใจรับฟังความคิดเห็นคนอื่น (4) รู้จักการขอโทษ และ(5) ซื่อสัตย์ต่อกัน

¹⁰ ไสว บุญขวัญ, ภาวะผู้นำเชิงพุทธของกำนันและผู้ใหญ่บ้าน อำเภอดงตาล จังหวัดนครสวรรค์, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2551).

¹¹ นิตยา ปรีชายุทธ, ประสบการณ์ภาวะผู้นำตามแนวพุทธของหัวหน้าหอผู้ป่วย, วิทยานิพนธ์ปริญญาพยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการพยาบาล, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550).

4. การประยุกต์ใช้ภาวะผู้นำเชิงพุทธในการเสริมสร้างศักยภาพทางบริหารงานของผู้บริหารองค์การในมิติทางด้านศาสนา ในมิติดังกล่าวนี้ย่อมสะท้อนให้เห็นว่า มีการใช้ภาวะผู้นำเชิงพุทธในการบริหารกิจการคณะสงฆ์อย่างมีเอกภาพและประสิทธิภาพ ตัวอย่างเช่น ผลงานของพระครูอุทัยกิจพิพัฒน์¹² ที่ทำการศึกษาภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการจังหวัดอุทัยธานีตามหลักสัปติธรรม 7 พบว่า ภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการจังหวัดอุทัยธานีตามหลักสัปติธรรมโดยรวมอยู่ในระดับมาก และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้านโดยเรียงจากมากไปหาน้อยตามค่าเฉลี่ยสรุปได้คือ ด้านปรีชาญาณ ด้านอรรถกถา ด้านอรรถกถา ด้านปุคคโลปปริญญา ด้านอัมมัญญา ด้านมัตตัญญา และด้านกาลัญญา การเปรียบเทียบภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการจังหวัดอุทัยธานีตามหลักสัปติธรรม โดยรวมปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้ทั้งหมด กล่าวคือ พรรษา ตำแหน่ง การศึกษานักธรรมการศึกษาบาลี ประสบการณ์การปฏิบัติงาน และแนวทางในการพัฒนาภาวะผู้นำตามหลักสัปติธรรมของพระสังฆาธิการจังหวัดอุทัยธานีคือ พระสังฆาธิการควรนำหลักสัปติธรรมทั้ง 7 มาประยุกต์ใช้ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ และส่งเสริมให้มีการปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมจะทำให้การบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดอุทัยธานีเกิดเอกภาพและประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

5. การประยุกต์ใช้ภาวะผู้นำเชิงพุทธในการเสริมสร้างศักยภาพทางบริหารงานของผู้บริหารองค์การในมิติทางด้านอื่นๆ ได้แก่ การประยุกต์ใช้ภาวะผู้นำเชิงพุทธในการเสริมสร้างศักยภาพทางบริหารงานของผู้บริหารองค์การในมิติทางการทหาร ซึ่งในมิติดังกล่าวนี้ย่อมสะท้อนให้เห็นว่า มีการใช้ภาวะผู้นำเชิงพุทธในการบริหารงาน เพื่อส่งผลให้องค์การมีประสิทธิภาพมากขึ้น ตัวอย่างเช่น ผลงานของธมลัญญ์ พายจะโป๊ะ¹³ ที่ทำการศึกษาภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ตามหลักพรหมวิหาร 4: ศึกษากรณีข้าราชการทหาร สังกัดสถาบันวิชาการป้องกันประเทศ พบว่า ระดับภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ตามหลักพรหมวิหาร 4 ของข้าราชการทหาร สังกัดสถาบันวิชาการป้องกันประเทศทั้ง 4 ด้าน โดยภาพรวมในแต่ละด้านอยู่ในระดับมากทุกด้าน เมื่อพิจารณาในแต่ละด้านจะพบว่า ข้าราชการทหาร สังกัดสถาบันวิชาการป้องกันประเทศ มีความคิดเห็นเกี่ยวกับภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ตามหลักอภุขามากที่สุด รองลงมาคือหลักเมตตา หลักมูทิตา และหลักกรุณาตามลำดับ การเปรียบเทียบความคิดเห็นเกี่ยวกับภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ตามหลักพรหมวิหาร 4 ของข้าราชการทหาร สังกัดสถาบันวิชาการป้องกันประเทศ จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล พบว่า ข้าราชการทหารที่มีเพศ อายุ สถานภาพ รายได้ที่แตกต่างกันมีความคิดเห็นว่าภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ตามหลักพรหมวิหาร 4 โดยภาพรวมไม่แตกต่างกัน ส่วนข้าราชการทหารที่มีประเภทนายทหาร การศึกษาที่ต่างกันมีความคิดเห็นว่า ภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ตามหลักพรหมวิหาร 4 โดยภาพรวมแตกต่างกัน ผลการวิเคราะห์การสัมภาษณ์เชิงลึก พบว่า การใช้หลักพรหมวิหาร 4 สามารถประยุกต์ใช้กับผู้นำขององค์การ ซึ่งผู้นำจะต้องมีคุณสมบัติในส่วนบุคคลและในการบริหารจัดการ โดยให้ครอบคลุมในทุกๆ ด้าน เช่น ด้านการปกครอง

¹² พระครูอุทัยกิจพิพัฒน์ (วีรุต สุภินทร์, ภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการจังหวัดอุทัยธานีตามหลักสัปติธรรม 7, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2554).

¹³ ธมลัญญ์ พายจะโป๊ะ, ภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ตามหลักพรหมวิหาร 4: ศึกษากรณีข้าราชการทหาร สังกัดสถาบันวิชาการป้องกันประเทศ, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2554).

บังคับบัญชา ด้านการศึกษา ด้านการปฏิบัติงาน ซึ่งเป็นสิ่งที่จำเป็นในการเป็นผู้นำองค์กรในยุคปัจจุบันที่ต้องให้ความสำคัญในเรื่องของความมีเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา โดยเน้นที่อุเบกขาให้มาก สามารถนำมาปรับใช้ในองค์กรในเรื่องของการสร้างขวัญ กำลังใจให้กับผู้ใต้บังคับบัญชา การพัฒนาความรู้ ความสามารถของผู้ใต้บังคับบัญชา การพิจารณาความดีความชอบแก่ผู้ใต้บังคับบัญชา และการเป็นแบบอย่างที่ดีในการชี้แนะ สั่งสอน ถ่ายทอดความรู้ ประสบการณ์ในการทำงานให้แก่ผู้ใต้บังคับบัญชา โดยเน้นให้ทุกคนมีจิตวิญญาณของการสำนึกในหน้าที่ ร่วมกันกำหนดทิศทางขององค์กร และมีส่วนร่วมในการทำงาน เพื่อส่งผลให้องค์กรมีประสิทธิภาพ

โดยสรุป มิติการประยุกต์ใช้ภาวะผู้นำเชิงพุทธในการเสริมสร้างศักยภาพทางบริหารงานของผู้บริหารองค์กรผ่านการสะท้อนมุมมองที่ได้จากการทบทวนวรรณกรรมครอบคลุมมิติต่างๆ 5 มิติคือ มิติทางด้านการศึกษา มิติทางด้านการเมืองการปกครองและการบริหารจัดการ มิติทางด้านสาธารณสุข มิติทางด้านศาสนา และมิติทางด้านอื่นๆ ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 แสดงมิติการประยุกต์ใช้ภาวะผู้นำเชิงพุทธในการเสริมสร้างศักยภาพทางบริหารงานของผู้บริหารองค์กรผ่านการสะท้อนมุมมองที่ได้จากการทบทวนวรรณกรรม

บทสรุป

ผลงานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการใช้ภาวะผู้นำเชิงพุทธในการบริหารงานของผู้บริหารองค์การ ล้วนแล้วแต่เป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ที่ชี้ชัดให้เห็นว่าผู้บริหารองค์การต่างๆ ทั้งในส่วนของภาครัฐและเอกชน ได้ตระหนักถึงความสำคัญของภาวะผู้นำเชิงพุทธอย่างมากจนทำให้มีการประยุกต์ใช้ภาวะผู้นำเชิงพุทธในการบริหารงานในมิติทางด้านต่างๆ ครอบคลุมจำนวนอย่างน้อย 5 มิติคือ มิติทางการศึกษา มิติทางการเมืองการปกครองและการบริหารจัดการ มิติทางด้านสาธารณสุข มิติทางด้านศาสนา และมิติทางด้านอื่นๆ โดยที่ภาวะผู้นำเชิงพุทธมีส่วนช่วยเสริมสร้างศักยภาพให้ผู้บริหารองค์การมีลักษณะที่สำคัญ อาทิเช่น เป็นผู้ที่มีความรอบรู้งาน รอบรู้จุดมุ่งหมายของงาน มีความเข้าใจตนเอง รู้จักความพอดี รู้จักบริหารเวลา มีมนุษยสัมพันธ์ รวมตลอดทั้งสามารถปรับตัวเข้ากับเพื่อนร่วมงานและผู้ใต้บังคับบัญชาได้เป็นอย่างดีเพิ่มขึ้น ซึ่งผู้บริหารองค์การที่มีคุณลักษณะของการเป็นผู้นำเชิงพุทธสามารถเป็นแบบอย่างที่ดีในการสั่งสอน ชี้แนะ และถ่ายทอดความรู้ และประสบการณ์การทำงานให้แก่ผู้ใต้บังคับบัญชา อันทำให้มีความสำนึกรับผิดชอบในหน้าที่ และพร้อมให้ความร่วมมืออย่างเต็มกำลังความสามารถ เพื่อที่จะช่วยกันพัฒนาองค์การให้สามารถขับเคลื่อนและก้าวไปข้างหน้าได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสบผลสำเร็จ ดังนั้น ภาวะผู้นำเชิงพุทธจึงมีประโยชน์ทั้งต่อตัวผู้บริหารองค์การเอง เพื่อนร่วมงาน และงานที่รับผิดชอบหรือองค์การทั้งในระยะสั้นและระยะยาวเป็นอย่างมากซึ่งเป็นเรื่อง πουผู้บริหารองค์การทั้งหลายควรตระหนักให้ความสำคัญต่อการนำไปประยุกต์ใช้ในทางการบริหารจัดการและพัฒนาองค์การเพื่อก่อให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลขององค์การอย่างแท้จริงต่อไป

บรรณานุกรม

- แก้ว ชิตตะชบ. **อธิบายนักรมตรีนับเตรียมสอบ**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, 2547.
- จุมพล หนิมพานิช. **ผู้นำ อำนาจ และการเมืองในองค์การ**. พิมพ์ครั้งที่ 3. นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2551.
- ธมลณีภักดิ์ พายจะโป๊ะ. **ภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ตามหลักพรหมวิหาร 4: ศึกษากรณีข้าราชการทหารสังกัดสถาบันวิชาการป้องกันประเทศ**. **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2554.
- นิตยา ปรีชายุทธ. **ประสบการณ์ภาวะผู้นำตามแนวพุทธของหัวหน้าหอผู้ป่วย**. **วิทยานิพนธ์ปริญญาพยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการพยาบาล**. บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550.
- พระธรรมปิฎก, (ป.อ.ปยุตโต). **ภาวะผู้นำ ความสำคัญต่อการพัฒนาคน พัฒนาประเทศ**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, 2545.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 16. กรุงเทพมหานคร: เอส. อาร์. พรินติ้งแมสโปรดักส์, 2551.

- พระครูอุทัยกิจพิพัฒน์ (วิรัตน์ สุขอินทร์). ภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการจังหวัดอุทัยธานีตามหลักสัปปุริสธรรม 7. **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต** สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2554.
- พระมหาวชิรวิชัย ความพินิจ. ความเป็นภาวะผู้นำทางจริยธรรมตามแนวพระพุทธศาสนาของผู้บริหารสถานศึกษาเขตภาคีเจริญ สังกัดกรุงเทพมหานคร”, **วารสารบริหารการศึกษา มศว**, 2555.
- รังสรรค์ ประเสริฐศรี. **ภาวะผู้นำ**. กรุงเทพมหานคร: ธนัชการพิมพ์, 2544.
- ไสว บุญขวัญ. ภาวะผู้นำเชิงพุทธของกำนันและผู้ใหญ่บ้าน อำเภอตากลิ จังหวัดนครสวรรค์. **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต** สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2551.
- อัญญา ศรีสมพร. **การใช้ภาวะผู้นำแนวพุทธของหัวหน้าภาควิชา คณะบริหารธุรกิจมหาวิทยาลัยเอกชนในเขตกรุงเทพมหานคร**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศรีปทุม, 2551.
- อรนุช โชติพิมพ์. ภาวะผู้นำของผู้บริหารตามหลักสัปปุริสธรรม 7 ของผู้บริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา จังหวัดขอนแก่น. **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต** สาขาวิชาการบริหารจัดการคณะสงฆ์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2555.
- Jose C. Alves and others. Developing Leadership Theory in Asia: The Role of Chinese Philosophy. **International Journal of Leadership Study**, 2005.